

Крупський І. В., д.і.н., професор (Львівський національний університет імені Івана Франка)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОЛЕ ГАЛИЧИНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Інформаційне поле Галичини початку ХХ ст. характеризувалося значною мовною диференціацією: в краї видавалися часописи українською, польською, єврейською та іншими мовами. Зі сторінок цих видань можемо довідатися про перебіг суспільно-політичних подій, про побут і щоденні турботи галичан. Водночас факти заснування, особливості функціонування тих чи інших газет і журналів яскраво характеризують те політичне тло, в якому функціонувала преса.

Якщо нині маємо низку досліджень, присвячених вивченню української журналістики, в яких розглядається й українська періодика Східної Галичини початку ХХ ст., і праці польських істориків, присвячених польській періодиці окресленого періоду, то немає узагальнюючих праць, в яких комплексно, з огляду мовної диференціації, досліджувалася преса, що видавалася на теренах Галичини цього періоду.

Якщо загалом до 1900 р. на теренах Австро-Угорської імперії видавалося 312 польських часописів, 15 – єврейських і 23 газети й журнали виходили іншими мовами, то після польської періодици за чисельністю домінували українські видання: загалом на західноукраїнських землях на цей час видавалося 73 українські часописи, тоді як на теренах Наддніпрянщини, які перебували під окупацією російської імперії, налічувалося лише 17 періодичних видань.

Більшість українських видань виходили у Львові. Єврейська та німецька періодика друкувалася як у Львові, Станиславові, так і за межами Східної Галичини, на етнічних теренах Польщі. Однак ці часописи, щоправда, незначними накладками, розповсюджувалася по цілій імперії.

Українська преса була не тільки об'єктивним інформатором, а й дієвим політичним інструментом, оскільки будь-які проукраїнські ідеї через сейм і парламент провести було неможливо. Тому, на відміну від журналістики державних націй, яка могла зосередити увагу на економічних та політичних проблемах, українська преса через відсутність національних державних структур повинна була виконувати невластиву їй функцію, підміняючи державні структури. Та попри це українська журналістика на теренах Галичини вже на початок ХХ ст. викристалізувала свою структуру, створила власний образ.

Поляки намагалися заволодіти інформаційним простором краю, для чого практикували різні способи. Так, газета «Słowo Polskie», що виходила

більш як 20-тисячним накладом, видавалася щодня двома випусками: денним і вечірнім.

«Gazeta Poranna», що іменувала себе «незалежним ілюстрованим інформаційним щоденником», також видавалася щодня двома випусками, причому під різною назвою: о 6 год. ранку читачі отримували «Gazetu Porannu», а після 14 год. «Gazetu Wiecognu», сумарний наклад яких доходив до 18 тис. прим. Незважаючи на дві різні назви, це була одна і та ж газета, над випуском якої працював єдиний редакційний колектив. До речі, ці газети мали додатки. Особливо кваліфіковано вівся додаток до «Gazety Lwowskiej», наклад якої перевищував 2500 прим. Мав додаток і «Przewodnik Naukowy i Literacki»; з додатками, зрештою, видавалася більшість польських часописів, особливо тих, які мали великі накладки.

Певне місце в інформаційному полі Галичини займали й австрійські часописи, які видавалися, переважно, у Відні й поширювалися на теренах Галичини, як, наприклад, австрійська газета «Die Zeit», з якою свого часу активно співпрацював Іван Франко.

Незважаючи на те, що в Галичині віддавна проживали євреї, однак перші єврейські часописи з'явилися тут лише після 1867 р., з часу, коли Галичина отримала автономію: це були газети «Zgoda» (1877 р.), що видавалася під опікою Товариства «Zwiastun Pojednania», і «Ojczyzna» (1881 р.). Однак ці видання проводили асиміляторську політику, не відстоювали національних прагнень євреїв, захищали інтереси панівної польської нації. Про це, зрештою, свідчить навіть мова цих часописів: видавалися вони польською мовою.

Звісно, такі єврейські видання польською мовою не мали належної читачької аудиторії, не користувалися популярністю серед євреїв й тому вік їх був недовгим: у 1887 р. припинився випуск газети „Zgoda”, 1891 р. завершила свою історію й газета «Ojczyzna».

Згодом лінію цих часописів продовжив інший єврейський польськомовний часопис «Jedność» (1907–1912 pp.). Однак до початку першої світової війни у Львові видавався єдиний єврейський часопис, також польською мовою, який продовжив політичну лінію своїх попередників – «Zjednoczenie» (1912–1918 pp.).

Щоправда, були й часописи, як наприклад, «Przyszłość» (1892–1898), «Wschód» (1900–1912), молодіжний щомісячник «Moriah», що виходили з 1903 р., видавалися польською мовою, але пропагували ідеологію сіонізму. У 1904 р. починає виходити щоденна львівська газета мовою їдиш «Tagblat», що має таку ж політичну орієнтацію.

Деякі єврейські часописи видавалися в Станиславі, причому редакція їх знаходилася у Львові, а адміністрація в Станиславі, де й друкувався наклад цих видань, як, наприклад, молодіжний двомісячник «Nasze Hasło». Серед єврейських часописів, які за нинішніми мірками мали статус вузько

регіональних, бо майже не розповсюджувалися за межами міста, в якому видавалися, були станіславські єврейські часописи «Hajardejn», «Gazeta Stanisławowska» та ін., але жоден з них не дожив до 1914 р.

Отже, незважаючи на помітне місце, яке займали євреї в структурі населення Галичини, їхня преса не стала масовою.

Перша світова війна змінила ситуацію в інформаційному полі Галичини.

В умовах зростаючої небезпеки уряд Австрії оголосив у державі воєнний стан. Обмежене пересування, посилення цензури й нагнітання паніки серед жителів краю негативно позначилося на діяльності преси: газети почали виходити із запізненням, деякі закрилися. При цьому до польської преси влада ставилася значно лояльніше, ніж до українського друкованого слова. Тому польські часописи, на відміну від українських, суттєво не потерпіли від запровадження воєнного стану.

2 вересня 1914 р. австрійські війська змушені були залишити Львів, а на другий день, окупувавши частину Східної Галичини, російська армія увійшла до столиці Галичини – Львова. З цього часу майже всі українські видання, серед яких, наприклад, газета «Діло», припинили свій вихід. Тепер вже й польські часописи суттєво зменшили накладі своїх видань, деякі з них закрилися.

Євреї Галичини змушені були припинити всю газетно-журнальну діяльність. Це пов'язано також з тим, що єврейські журналісти і редактори, аби уникнути погромів з боку російського війська, масово емігрували з Галичини як у глибоку Польщу, так і за її межі. Під приводом труднощів здійснення цензурного нагляду уряд заборонив випуск усіх періодичних видань і навіть приватне листування єврейськими мовами.

З перших днів окупації краю російськими військами завмерла й громадсько-політична діяльність, яку вели українці: припинило роботу товариство «Просвіта», перестав видаватися його друкований орган «Письмо з “Просвіти”», що виходив з 1877 р., а редактора Ю. Бачинського вивезли в Сибір, де він і загинув.

За вказівкою російської адміністрації були закриті й інші українські часописи, серед яких такі популярні видання, як «Нове слово», «Руслан», тижневики «Свобода», «Громадський голос».

Однак розуміння того, що в таких тяжких умовах українську аудиторію не можна залишати без друкованого слова, С. Чарнецький, І. Труш, І. Свенціцький, незважаючи на репресії, зуміли видати ще одне число «Діла», яке побачило світ 5 вересня 1914 р. Подальші спроби продовжити випуск газети були марними. Тому редакції «Діла», «Свободи» та деяких інших видань перенесли видання своїх часописів до Відня.

Заборонивши українські часописи та тероризуючи польську періодику й навіть не згадуючи про прагнення євреїв мати свої часописи, російська адміністрація відразу ж почала налагоджувати випуск своїх видань: уже

8 вересня 1914 р. у Бродях побачила світ москвофільська газета «Прикарпатская Русь», яка згодом перебазувалася до Львова.

Головний мотив її публікацій – антиукраїнська істерія та прославлення «рускаго духа», до чого особливо прислужився своїми публікаціями редактор газети – запеклий українофоб Ю. Яворський. Оскільки ж видання не користувалося жодною популярністю серед галичан, а москвофілів в Галичині було не так вже й багато, російський уряд змушений був постійно підтримувати цю газету фінансово, висилаючи її редакторові значні грошові суми.

Відчуваючи підтримку влади, редакція всіляко намагалася продемонструвати їй свою відданість. Така підлабузницька лінія, яку вона вела, інколи переходила всі межі. Дійшло до того, що на сторінках газети, наприклад, почали з'являтися матеріали, в яких редакція критикувала навіть російський галицький уряд за ніби-то повільну русифікацію краю.

Не бажаючи отримувати на свою адресу будь-яку критику, влада конфісковувала окремі числа «Прикарпатской Руси», через деякі публікації редакцію попереджували, а на початку січня 1915 р. «Прикарпатской Руси» заборонили друкувати будь-які власні матеріали.

Загалом з початком російської окупації Галичини в краї почала організовуватися мережа російськомовної, антиукраїнської періодики. Так, з 23 вересня 1914 р. почала видаватися газета «Львовское военное слово» – «Ежедневная военная, политическая, общественная и литературная газета», що виходила спочатку «съ разрешения Главнокомандующаго арміями Юго-Западнаго фронта», а з 1915 р. видавалася «штабомъ Главнокомандующаго арміями Юго-Западнаго Фронта». Редагував газету Н. Маркевич. Уже в передовій статті першого числа, редакція так обгрунтовувала мету й потребу нового друкованого органу влади: «Въ этомъ исконномъ центре русской Галичины (Львові. – *І. К.*), настолько упрочились начала русской жизни со времени занятія его нашими войсками», що виникла потреба видання російського часопису, який, звісно, поглиблював би «інтеграцію» Галичини в «русское море».

Схожу функцію виконувала й редакція газети «Львовский вестник», перше число якої побачило світ 1 березня 1915 р.

У період російської окупації краю суттєво зменшилася й кількість польськомовних видань, а ті, що виходили, неодмінно мусили пройти попередньо російську цензуру. До цензури залучалися або російські офіцери, або українські москвофіли. Щоб вижити на газетному ринку, польській пресі доводилося відмовлятися від публікації власних авторських матеріалів, черпати інформацію не від світових інформаційних агентств, а, як це диктувалося приписами російської адміністрації в Галичині від 23 листопада 1914 р., лише від «петербурзького телеграфного агентства».

За цих умов збіднюється тематика часописів: заборонялося писати про воєнні справи, торкатися політичних проблем, висловлювати будь-яку незгоду з урядовою політикою. Тому редакції при висвітленні місцевого життя обмежувалися дрібними фактами; в жанровому плані переважали хронікальні повідомлення, невеликі замітки. Часописи змушені були вписуватися в орбіту російських інтересів, схвалювати будь-які дії влади. Прикладом цього стала редакція газети «Słowo polskie», яке почало проводити таку ж лінію, як і москвофільські чи російські часописи. Згодом на колаборантську позицію щодо російської влади перейшли й редакції часописів «Gazety narodowej», «Wieku nowego» та ін.

Не терпіла російська влада вияву на сторінках преси й будь-яких симпатій до Австрії, як бачимо це на прикладі «Gazety Poranny» чи «Gazety Wieczorny», за що редакторів З. Франда та М. Щидловського окупанти вивезли вглиб Росії, а редактор «Gazety Wieczorny» Й. Конарський змушений був покинути Галичину й таємно виїхати до Відня.

Загалом в час російської окупації всі польські видання, які вели самостійну політику, зникли з інформаційного поля краю. Натомість залишились лише часописи з проросійською орієнтацією або цілком аполітичні видання.

Після відступу російських військ з Галичини, хоча світова війна продовжувалася, українці краю не полишали надії на відродження своєї періодики. 12 вересня 1915 р. у Львові було поновлено випуск газети «Діло». Видавцем значилася видавнича спілка «Діло», редактором – В. Панейко. Український інформаційний простір Галичини суттєво збагатив і часопис «Свобода», що також відновив свій вихід у Львові.

Якщо до листопада 1916 р. українські часописи вбачали майбутнє України лише у складі Австрії, то з початку листопада 1916 р., коли Австрія проголосила відокремлення Галичини і прокламацію утворення незалежної Польщі, все чіткіше висловлюються в оборону прав української нації та недвозначно стверджують необхідність створення в Західній Україні окремої республіки. Однак з 1917 р. часописи «Діло», «Свобода» та інші знову повертаються до старого курсу – орієнтації на Австрію.

Дещо іншу позицію зайняв журнал «Шляхи», перше число якого побачило світ у грудні 1915 р. Цей півмісячник висвітлював історію українського народу, друкував твори красного письменства, патріотичну поезію, переклади зі світової літератури, проводив значну критико-бібліографічну роботу. Спричинилася цьому участь у журналі Р. Купчинського, П. Карманського, Ю. Шкрумеляка, М. Яцківа, Є. Олесницького, Д. Донцова, О. Назарука, М. Голубця. Відкидаючи головним чином проросійську орієнтацію, редакція часопису відстоювала орієнтацію на західну культуру, але нерідко виступала й проти проавстрійської.

У 1916 р. були й інші спроби відновити українські часописи на теренах Галичини, однак вони не увінчалися успіхом. Зокрема, товариство «Просвіта» видало у липні одне число «Письма з Просвіти», що мало інструктивний зміст. На інші ж числа забракло коштів, і видання відновилося лише 1921 р.

Помітне місце в структурі української преси Галичини належало пресі Українських Січових Стрільців.

Перші стрілецькі часописи видавалися на фронті, писалися, здебільшого, від руки і відбивалися на гектографі, виходили за дозволом стрілецької команди й друкувалися на стрілецькі кошти та на кошти, які надходили з їх продажу. Згодом преса січовиків почала видаватися і в тих місцях, де вони дислокувалися. Одним з перших таких часописів був стрілецький гумористично-сатиричний журнал «Український самохотник». Вийшло 40 чисел журналу, останній з них – наприкінці лютого 1917 р.

Цікавим гумористично-сатиричним стрілецьким часописом був журнал «Бомба», не меншою популярністю серед стрільців користувався журнал «Самопал», помітну роль у житті стрілецтва відіграв і місячник «Вісник пресової квартири У.С.С.». Чимало цікавого матеріалу про життя січового стрілецтво друкувалося на сторінках журналу «Світ» – «ілюстрованого двотижневика для української родини», що побачив світ 15 лютого 1917 р.

Однак мрія українців мати свою пресу ніколи не покидала національно свідому інтелігенцію: навіть у період тимчасового відступу російської армії і повернення в Галичину австрійської влади знову починають відроджуватися старі видання або засновуватися нові. Звісно, процес цей був тривалим: із 50 періодичних видань, що видавалися, наприклад, у Львові до 1914 р., після завершення війни вдалося налагодити більш-менш сталий випуск лише 19 видань.

Новий поштовх отримала українська журналістика після проголошення Західно-Української Народної Республіки. Цей період можна назвати золотим віком української журналістики в Галичині, бо періодичні видання видавалися не лише у великих містах, а навіть у містечках. Однак мовна диференціація цієї преси досліджена ще недостатньо.